

Z. BURNYS

APIE F. NYČĖS ETIKOS NEOTOMISTINĘ KRITIKĄ LIETUVOJE

F. Nyčės etika gimė iš nusivylimo to meto žmogumi, todėl svarbiausia jo etikoje — gyvenimo prasmės paieškos ir žmogaus teismas. Iš savo pozicijų jis tarsi pabandė suvesti sąskaitas su praeitimi ir nūdiena.

Krikščionybę Nyčė vadina susitaikymu, didžiuoju žmonijos prakeikimu, jos mirtina liga ir didžiąja nelaime. Jis yra pasakęs, kad sveikam žmogui krikščioniu tapti tiesiog neįmanoma — tam reikia sirgti. Ateizmą Nyčė suvokia kaip pagrindinę savo teorijos nuostatą ir teigia, kad jis esąs pats didžiausias bedievis. Jo nuomone, nuoseklus ateistas turįs atsisakyti teleologijos principo, nes pačioje tikslo sąvokoje jau slypi dievo šešėlis. Nyčė pripažįsta, kad žmogus nori gyventi prasmingai ir todėl jo protas kuria iliuzijas, neva būtinas žmonijai išsaugoti.

Protą Nyčė vertina prieštarinčiai: jis esąs ir žmogaus tikslas, ir priešas. Jo nuomone, protas, atmetęs dievą, pasireiškia kaip aukščiausia absoliučiai laisva jėga. Laisvės suvokimas sukeliąs žmogui nuostabą, laukimą, ieškojimą ir viltį. Ir drauge Nyčė sako, kad laisva mintis neatneša laimės — ji pabudina iš ramybės, kuri laimei yra būtina. Bet vis dėlto gyva ir laisva mintis jam yra aukščiausia vertybė, prieš kurią blėsta net laimė.

Bet kas atsitinka, kai žmogus atsisako dievo? Ar neklaidžiojame mes dabar begaliniame „nieke“, ar neturime dabar patys tapti dievais? — klausia Nyčė. Dievo Saulės nebėra, todėl reikia kurti savo saulę. Religinės paguodos nebėra, tad reikia surasti žemišką paguodą. Žmogus turi uždegti menką žibintą, kad pakeistų užgesusią saulę.

Kur eiti? Vienintelis kelias, pagal Nyčę, — tapti gamtos dalimi, pakilti virš gėrio ir blogio. Reikia atmesti bet kokį tikėjimą, religiją, moralę. Tai esančios sąmonės iliuzijos. Didinga žmoguje, anot jo, yra tai, kad žmogus yra savęs įveikimas ir žūtis. Dabartinis žmogus esąs ir altruistas, ir egoistas — jis sėdi ant dviejų kėdžių. Tai — netikras žmogus, todėl tokių žmogų reikia įveikti. Morale, Nyčės nuomone, savo giluminiiais klodais yra susijusi su religija ir dėl to joje slypi dievo šešėlis, kurį reikia pašalinti. Atmetus religiją, reikia atmesti ir su ja susijusią moralę.

Nyčė priekaištauja krikščioniškai moralei, kad ji stabdo žmogaus augimą ir garbina vidutinybę. Jai priimtina tai, kas ramu. Ši moralė pavertė žmogų naminiu gyvuliu ir nutrynė jo didybės žymes. Todėl vi-

suomenė praryja asmenybę. Nyčė kaltina krikščioniškąją moralę ir utilitarizmu, pasisakydamas prieš blogio nuvertinimą. Jis teigia, jog nauja yra bloga jau vien dėl to, kad nauja stengiasi sugriauti sena. Žmonijai augti ir tvirtėti būtinas blogis ir pavojai, nes jie užgrūdina valią. Visa, kas tikrai didinga, Nyčės nuomone, yra už krikščioniškos moralės.

Nyčė nesiūlo altruizmo. Krikščioniškosios moralės kritika — tai ir altruizmo kritika. Simpatija ir užuojauta, pagal Nyčę, yra smukimo ženklas, nes tik silpnasis reikalauja užuojautos. Tokia moralė esąs smukimas, nes ji ugdo bandos jausmą. Krikščioniškosios moralės užuojauta ir mialaširdingumas gynė silpnuosius, ir tai esąs jos nusikaltimas prieš žmonią. Tad nereikia gailėti savo silpno artimo: žmogus yra tai, ką reikia nugalėti. Vienintelė tikra vertybė yra asmenybės jėga. Proto ir instinktų byloje Nyčė yra linkęs palaikyti instinktus.

Nyčės moralinė filosofija vertintina kaip protestas prieš žmogaus sumulkėjimą ir išsigimimą. Tai ir savotiškas sukilimas prieš masės priešpaudą. Nyčė taikliai demaskavo krikščioniškosios moralės ydas — veidmainiškumą, susitaikėliškumą, utilitarizmą, priešiškumą tam, kas nauja.

Nyčės moralės traktavimas ir jo išvados buvo nepriimtinos neotomistinės filosofijos atstovams. Jie neigiamai žiūrėjo į Nyčės antžmogį, nors pati antžmogio idėja jiems buvo ir kažkuo artima. Neotomistai traktavo Nyčę kaip pavyzdį, rodantį, kur veda materializmas etikoje. Bet daugiausia jie kritikuodavo Nyčės amoralizmą, nesigilindami į jo teorinius pagrindus. Bandymą giliau pažvelgti į Nyčės etiką mes randame A. Maliauskio „Etikoje“, todėl ties ja ir sustosime plačiau.

A. Maliauskis pirmiausia kritikavo Nyčės etikos prieštaravimus. Pastarieji, žinoma, nėra pranašumas. Tačiau, antra vertus, šie prieštaravimai byloja apie filosofo ieškojimus ir jo pastangas suderinti savąsias pradines pozicijas su apmąstymų rezultatais. Antai, priėmęs teiginį, kad protas yra iliuzijų kūrėjas, Nyčė turėjo atsakyti pagarbos protui. Bet tokiu atveju žmogus priartėja prie gyvulio. Todėl Nyčės antžmogis yra pusiau plėšrus žvėris, pusiau išminčius filosofas. Nyčė iš tiesų nesugebėjo įveikti šio prieštaravimo.

A. Maliauskio nuomone, Nyčė neteisis, pripažindamas žmonijos smukimą ir kartu teigdamas galimybę antžmogui atsirasti. Todėl ir esą sunku suprasti, kaip „gali išsivystyti antžmogis iš žmonijos, kuri smunka žemyn“¹. Ir tikrai — Nyčė neišdėstė antžmogio gimimo proceso, bet pažangos pradžia jis laikė smukimo simptomus. Filosofo nuomone, be smukimų nėra ir pakilimų. O patys neotomistai dorovinį tobulėjimą suprato vien kaip teologiškai suprasto dvasinio aspekto pergalę žmoguje. Tokios pergalės galimybę jie taip pat grindė tikėjimo argumentu. Įžvelgdamas pažangos esmę prieštaravimuose, Nyčė buvo dialektiškesnis už neotomistus, kurie teigė, jog „elementarūs galvojimo dėsniai rodo, kad negali egzistuoti tai, kas pilna prieštaravimų“².

¹ Maliauskis A. Etika.— K., 1935, p. 62.

² Ten pat, p. 50.

A. Maliauskis taip pat teigia, kad „Nyčė buvo grynas materialistas ir nepripažino jokios laisvos valios“³. Iš tiesų neotomistai ir Nyčė laisvę suvokia visai skirtingai. Nyčė grindžia laisvę jėga, neotomistai — dievu ir dvasiniu tobulumu. Nyčėi laisvė yra beveik neribota, jam artimesnis individualizmas, o ne kolektyvizmas. Neotomistai suvokė laisvę kaip galimybę pasirinkti dieviškąjį gerį, kuriame yra ir socialinis aspektas. Ir dvasinį smukimą, ir pakilimą jie aiškino laisva valia.

Nyčės moralinė filosofija, žinoma, nėra mokslinė teorija — joje gausu nepagrįstų spekuliacijų, už kurias neotomistai jį teisėtai kritikavo. Tačiau jų argumentai anaip tol nebuvo svarūs. Antai, suprasdamas moralę kaip ponų ir vergų, Nyčė yra daug arčiau istorinės tiesos negu neotomistai, teigiantys, jog „žmonių natūra yra vienoda, tad ir ja pamatuotoji etika bent pačiuose pamatiniuose dėsniuose yra vienoda“⁴. Neefektyvi yra ir A. Maliausio pastaba, kad krikščionybė yra ne tik vergų, „bet ir ponų“⁵ religija. Žiūrint iš Nyčės pozicijų, toks argumentas nieko nekeičia, nes jis visą savo laikų visuomenę laikė ištiesai sunykusia morališkai.

Nyčės kvietime grįžti į gamtą neotomistai pagrįstai išvelgė Ž. Ž. Ruso filosofijos atgarsius. Pats Nyčė laikė Ruso konservatoriumi, nes pastarasis, anot jo, norėjęs gražinti žmogų atgal į gyvulių pasaulį. Nyčės tikslas esąs kitoks: dabartinis žmogus turi būti įveiktas, o vietoj jo privalo iškilti naujas žmogaus tipas. Be to, Ruso mylėjo paprastą liaudį, kurios Nyčė nekenė. Jis teigė, kad ten, kur geria liaudis, visi šaltiniai yra užnuodyti. Pagarbos žmogui požiūriu neotomistinė etika vis dėlto yra humaniškesnė už Nyčės aristokratizmą.

Visiškai pagrįstai neotomistai kritikavo ir Nyčės žmogaus idealą — antžmogį. Jie teisingai pastebėjo, kad elementariausias žmogaus poreikis yra gyvenimas bendrijoje. Nyčės antžmogis visuomeniniame gyvenime neišsivaizduojamas, ir todėl jis yra aiškiai nerealus. Neotomistams Nyčė vertingas tik kaip išsigimimo iliustracija. Ko verta laisvamanybė, rodanti Nyčės etikos sistema.

Vertinant Lietuvos neotomistų kritiką Nyčės etikos adresu, būtina pažymėti tris momentus. Pirma, krinta į akis šios kritikos paviršutiniškumas — neotomistai tiesiog nesigilino į Nyčės etikos esmę. Antra, laikydami Nyčę katalikų bažnyčios priešu, jie stengėsi sumenkinti ir jo filosofiją, parodyti ją kaip dėmesio nevertą svetimų minčių kratinį. Trečia, kritikuodami Nyčės moralės teoriją, jie praktiškai apėjo jo krikščioniškosios moralės kritiką.

Nekeliant uždavinio plačiau vertinti F. Nyčės etikos teoriją, čia norėtusi sustoti tik prie kai kurių jos problemų. Pirmiausia pažymėtina, kad Nyčė visą laiką svyruoja tarp proto ir jėgos: jis tarsi nori paversti

³ Ten pat, p. 51.

⁴ Ten pat, p. 58.

⁵ Ten pat, p. 59.

žmogų plėšriu žvėrimi ir drauge išaukštinti jį. Todėl ir Nyčės antžmogis nėra tikra vertybė — jis tarsi aktorius, kuriam reikalinga masė, kad jis galėtų pozuoti. Gyventi be masės jam būtų neįmanoma.

Kurdamas antžmogio filosofiją, Nyčė nesugebėjo įveikti pesimizmo. Jo Zaratustros gyvenimo džiaugsmas paviršutinis, jo dvasios gelmėse viešpatauja liūdesys. Nyčė ir pats save laiko dekadentu, tik supratusiu nuopuolį ir sukilusiu prieš jį.

Kančią Nyčė laiko gyvenimo druska ir perdėtai ją išaukština. Gerovė be kančių, jo nuomone, darytų žmogų juokingą, verstų norėti sunaikinti save. Jis sako, kad tik didžiosios kančios mokykla sukuria dvasios didybę. Tai, kas mūsų sieloje gilų ir paslaptinę, ugdo kančia. Tačiau, anot jo, kančia gimdo žmogaus pesimizmą. Nyčė sako, kad žmogus turi išmokti pakelti jos amžinumą, jis turi norėti kančios. Ta prasme Nyčė yra artimas krikščionybei. Menas gyventi, jo nuomone, yra gyventi taip, kad norėtum gyvenimo pasikartojimo. Amžinas gyvenimo atsinaujinimas yra nemirtingas — tai turėtų nuteikti optimistiškai. Šią savo mintį Nyčė laikė labai svarbia. Jo požiūriu, tie, kas sugebės priimti amžino gyvenimo atsinaujinimo filosofiją, išliks, kiti mirs. Čia ir pesimizmas naudingas, nes jis atima iš silpnųjų norą gyventi.

Pagal Nyčę, pesimizmą sukelia ir gyvenimo prasmės paieškos. Gyvenimo mįslės išsprendimas protu, anot jo, atrodo panašus į nesupratimą. Jis sako, jog dauguma išminčių teigia, kad gyvenimas iš esmės mažai ko vertas. Galėtume paklausti, kas gi jie buvo: gal liguisti dekadentai? O gal išmintis yra varnas, kurį vilioja maitos dvokas? Nyčė jautė, kad jo antžmogis nėra atsakymas į šiuos klausimus. Kaip vaistą jis siūlo juoką. Juoką aš išaukštinu iki šventumo, jums, broliai, aš metu šį rožių vainiką,— sako jis. Tačiau tas juokas bausis — tai aukos juokas. Nyčė yra prisipažinęs, kad klausimas, kas geriau — būtis ar nebūtis, savaime jau yra liga. Kentėti nuo tikrovės — tai būti nevykusia tikrove. Tad Nyčei piršosi tik viena išėitis: atsisakyti protu išspręsti gyvenimo problemą. Prasmė, atseit, dar nėra gyvenimas. Pačioje mūsų esybėje glūdi gyvenimo meilės paslaptis, leidžianti mylėti gyvenimą labiau negu jo prasmę. Šios jėgos jautimas, nereikalaujans jokie pateisinimo, ir skatino Nyčę atsisakyti proto: kas gyvas dvasia, tas stiprus ir gyvenimo instinktu, tam neateina mintis klausti apie gyvenimo prasmę ir vertybę. Šiuose samprotavimuose yra racijos, bet proto nuvertinimas nepagrįstas. Gyvenimo instinktas turi triumfuoti proto vadovaujamas. Tačiau Nyčė ir gyvenimo instinktą pakeitė jėgos instinktu; jam jie adekvatūs.

Mums nepriimtina nei Nyčės amoralizmas, nei neotomistinis teologizmas, atskiriantis dvasinį pasaulį nuo socialinės tikrovės ir absoliutinantis jį. Nuovargis ir bejėgiškumas sukūrė dievus ir antgamtinį pasaulį. Religinė žmogaus sąmonė turi būti įveikta. Žmogus turi išdidžiai nešti savo žemišką galvą ir kurti žemei prasmę. Todėl, atsisveikinant su Nyčė, galima į kelionę pasiimti tik jo aforizmą: gyvenimo tiesa nėra kažkas, ką reikia atrasti, bet kažkas, ką reikia sukurti.